

Vörösmarty levelezése.

(Második közlemény.)

IV.

E levelei a legértékesebbek is nemcsak tárgyuknál, hanem a levelezők személyeinél fogva is.

Szinte esodálatos, mily igazán ismerte és becsülte Vörösmarty Deák Ferencz lelki nagyságát, hatalmas tehetségét. A baráti benső és mindenkor őszinte érintkezés nem lehet erre elég magyarázat. A lelkeknek az a mélységes együttérzése kellett ehhez, melynek egyetlen, féltett, közös kincs a forrása. E közös kincse volt mindkettőjüknek a *haza*, melyet lángolón szeretni a költő tanított meg, melyet a vészekből a „haza bölese“ vezetett ki a révbe. A költő prófétai ihlettel sejdítette meg, hogy Deák lesz az, a ki beteljesíti utolsó reményét, mely kétségektől hányt lelkében megmaradt, melyet a legnehezebb időben oltott a nemzet szívébe, a föltámadás nagy ünnepéről. Még 1845-ben írt egy kis verset Deákról, melynek két első sora híven megrajzolja, a mi később úgy történt:

Alkudtál, s montad: „Nem kell, a mit ti szerettek,
Vagy nem kell úgy, mint élni, szeretni szokás.

Ugyanabban az évben önti dalba véleményét is róla, melyet már szélteben hirdetett leveleiben. (Stettnerhez 1832., Bajzához 1839. jul. 15., Wesselényihez 1846. okt. 11.):

Egy név, egy elv, s Zalának büszkesége,
Oly férfi, millyen ritkán születik :
Mi kell egyéb, mint a jók összesége?
S a vész hatalma rajtunk megtörik.

A köztük folyt levelezés egyébként egészen baráti. Mindjárt megindult, amint első rövid együttlétük után elváltak, s „jól megfontolva“ barátságot kötöttek; de nem folyt valami sűrű egymásutánban. Vörösmarty kezdte, de bizony egy-két levele válasz nélkül maradt. Meg is haragudott e miatt. Hanem Deák bölesen kiengesztelte egy hosszú levéllel, meg e jó tanácsosal: „Ne vágjad mindenkor rovásra hány levelet küldöttél, s hányat kaptál tőlem, mert ezt én feszítő udvariasságnak vélem, mely valóságos rozsdája az igaz barátságoknak“ (1825. nov. 15.)

Nem is volt azután baj többet, ha egy-egy levélre nem is érkezett válasz; csak úgy szeretetből zsörtölődtek néha egy keveset. Mert ők valóban szerették egymást. „Hogy szeretsz, annak örülök, — írja Deák 1827. okt. 16-án, — s érte én is szeretlek; sőt szeretnélek talán akkor is, ha te nem szeretnél engem, becsülnélek pedig bizonyosan mindaddig, míg gazemberré nem lennél, amit rólad szinte úgy hiszek, mint magamról.“ Mi azonban sajnálhatjuk, hogy olyan lusta levélírók voltak; mert sok gyönyörűségtől fosztottak meg. Deák 28 levelének olvasása valóságos élvezet. Szellemesség és bölesség, humor és jó kedv, mély érzés és pajzán enyél-gés váltakoznak bennük. Vörösmartynek egyetlen hozzá írt levele sines meg. De azért figyelemmel kísérhetjük levelezésük tartalmát. Az első levelek Deák bátyjának, Antalnak, regéi kiadásáról szólnak, meg Vörösmarty kéri tőle értekezéseit a Tud. Gyűjteményben való közlés végett. A regék kiadása azonban elmaradt; a maga értekezéseiről meg azt itéli a szerző, hogy „pipát gyújtani legalkalmasabbak;“ — nem is jelentek meg soha. Azután a *Zalánról* esik szó. Deák alig várja, hogy olvashassa; meg is szerezte, de előbb Teréz nénye olvassa, kinek dicsérő véleményét nagy örömmel újsá-golja barátjának. Vörösmarty dicséri neki Horvát István fejtegetéseit, s ő siet azokat megszerezni és olvasni. Rendkívül érdekes az 1826. júl. 6-án írt levél. Válasz ez Vörösmarty azon levelére, melyben Fábíán szerencsétlen családi körülményeit írta meg. Pompás humorral írja erre Deák: „Igy jártok ti költők jobbára a házassággal. A legelső leányt, melynek külseje és társalkodása tetszető, hamar megszeretitek, mert szerelmesek voltatok már, minekelőtte őtet láttátok volna. Nem magát a leányt szeretitek, hanem egy képet, mely tüzes képzelődések leleménye, mely az asszonyi tökéletesség-

gek remekje, mely már az első szerelmes verset, (mert azon szoktatók leginkább kezdeni a költést) az első költői munkát lelkesítette, lankadó tüzeteket éleszt, s melyet Ti ideálnak neveztek. Ezen ideált vélték azon szőke vagy barna fürtű, kék vagy fekete szemű leánykában rejtezni, mely Titeket úgy elbájolt, hogy lelkitulajdonosságait vizsgálni reá nem értek; és ha a leány is egy kiesint érzelő, vagy azt színlelni jól tudja, ha okosan tetszéskedő s eltalálja azon pillanatot, melyben lelkesedétek a Helicon tetejét legalább is tiztizenöt öllel meghaladta; akkor már imádjátok azon angyalt, mert azt csak szeretni, tisztelni kevés volna előttetek; s ezen imádottnak tárgynak birtokában menyországot reményletek. Az akadályok még inkább hevítik az indulatot; de ha egyszer ezek meggyőzve, a révpárt elérve, s a leányka karjaitok között vagyon már, . . . vége a nagy lelkesedésnek, az ideál elröpül, s néha csak egy igen közönséges asszony mond félálmosan jó reggelt a tegnapi elragadtatásból bámulva ébredő férjének; ha egyszer új sorsotok újsága múlik, érzitek, hogy az egyszersmind kötött sors, és hogy olyan leánynak vitétek áldozatul szabadságotokat, ki ezen igen nagy s talán a világon legnagyobb áldozatot meg nem érdemlette . . . Ezen szorító kötelet feloldani nem lehet, annál szorítóbb pedig az, minél oldhatatlanabb; azért tehát a megszokott poética licentiához folyamodtok; de ezt az isten-asszony nem tűrheti, s vagy dörmög és ekkor vége a házi esendőségnek, vagy ő is hasonló licentiával él, s ekkor kakuk tojik a költő fészkébe“.

Annál érdekesebb e nyilatkozat, mert éppen abban az időben a szerelem kisistene Deák körül szórogatta nyilait, de a neki irányzottak „tömött ruháján“ vagy „izmos mellesontján“ megtompulva szívet nem sérthettek. Egy azonban mégis talált; de a távollét begyógyította az ütötte sebet. „Sajog ugyan most némelykor a sebhely, — fejezi be vallomását, — kivált, ha magam, vagy mások azt véletlen az elevenebb emlékeztetés által felvakarják; de a hideg meg gondolás mindenkor lecsillapítja az újra felzúdult indulatot, s nem engedi, hogy a szív, ezen vakmerő játékos, egy egész életboldogságot kössön egy koczkához“ — És Deák, a ki 24 éves korában így gondolkozott, agglegény maradt teljes életében!

Vörösmarty egyik levelében Quintilianushoz, egy másikban Franklinhoz, Washingtonhoz és Bolivarhoz hasonlítja barátja lelkét.

Deák a legnagyobb szerénységgel ítél magáról és jókedvűen hártja el e hasonlításokat: „Hasonlíthatja bátran víg kedved ezután is nagy kiterjedésű testemet Franklin, Washington (így!) vagy Bolivar lelki nagyságaikhoz, de ezen hasonlítás után is fogod tapasztalni, hogy az én testem testnek is kisebb, mint azok lelkeik lelkeknek“. (1828. febr. 29.) De nemeslelkűségét lehetetlen eltagadnia. Számos bizonyíték van erre e leveleiben is. Így a szegény nép iránt való mély vonzalma jut kifejezésre abban a levelében, melyben a zala-egerszegi tűzvészt írja le (1826. július 29.); ezt érezzük az 1831. október 31-én kelt levélben is, melyben azt írja meg, mint igyekszik Zala-vármegye könnyíteni az adózó nép elhagyatott sorsán és vallást tesz arról, hogy soha sem felejtette el, hogy jobbagyai és embertársai. Később a többszörös személyes érintkezés még szorosabbra fűzte barátságukat. Deák keresztapja lett Vörösmarty első fiának, később vígasztalója a bújdosó költőnek és jóttevője hátrahagyott családjának.

A hazaszeretet egyforma lángolása, az azonos politikai törekvések hozták közel egymáshoz Vörösmarty és Wesselényi Miklós szívét. A költő már akkor lelkesedéssel fordult Wesselényi felé, midőn ez az 1832/33-iki országgyűlésen főrend létére mind a két tábla ellenzékének vezére volt és szabadelvű irányával és hatalmas, bár gyakorta nem művészi szónoklataival mindenkit elragadott. Vörösmarty is bámulói között volt és beszédeit ő is küldözte barátainak (Stettnerhez 1833. márcz. 12.)

Valószínű, hogy ez időben ismerkedtek meg egymással személyesen. Wesselényi üldöztetése és szenvedései még közelebb vitték hozzá a költő szívét, ki ez időben fejezte ki legékebben iránta való nagyrabecsülését az *Arpád ébredésében*:

Köztünk is fenn van még Prometheus,
Kinek szívét az üldöző kajánság
Kányái marják, mert szelid vala
Embernek nézni embertársait.
S ő óriási fájdalmában is
Oly törhetetlen most, mint valaha.

Az a szinte ember felett való elszántság, melylyel Wesselényi ezeket mentett meg a pesti árvíz veszedelmétől, *Az árvízi hajós* magasz-

tos allegóriájára ihletik a költőt. E költemény — mely Wesselényi legszebb emléke és szenvedése napjaiban bizonyára egyedüli vigasztalója volt — az igaz barátság nemes érzésével kötötte egymáshoz a két szívet.

Wesselényi az 1839-ki országgyűlés amnesztiája után Zsibóra vonúlt haza elvesztve egykori népszerűségét és szeme világát. „Polgári halott“-nak hirdette magát — de nem volt az. Még szüksége volt reá hazájának és ő derekasan harezolt ezután is elveiért. Különösen az úrbéri kérdés helyes megoldásáért küzdött.

Ez a kérdés nagyon érdekelte Vörösmartyt is. Emberszerető szíve ösztönözte, hogy a *misera plebs* állapota megjavuljon. Két levele foglalkozik e kérdéssel. „Én azt hiszem — írja az egyikben 1846. aug. 21-én — Te vagy ez életbe vágó ügynek Prometheusa, s ennél fogva Neked soha hátrább nem szabad maradnod, mint a mennyire józanon ez ügynek kifejlési fokát tűzni lehet“. A másik levélben (1846. okt. 11.) egészen bőven fejt ki felfogását. Erre ezt válaszolja Wesselényi (1846. decz. 28.): „Október 11-iki leveled tartalma Szentírás. Szeretném annak lelkes és dönthetlen igaz szavait honunk minden nemesei s főként az erdélyiek fülébe dörgegni, s barsogtatni a szent ígét rónán, bérezen át, hogy rázná érzésre s öntudatra a szennyes önzés által kövesülteket“. Wesselényi is, Vörösmarty is attól félnek, hogy parasztlázadás tör ki, ha az úrbériséget nem rendezik. Az idő azonban rohamosan haladt már az új átalakulás felé, mely ez ügyet megoldotta és mindkettőjük politikai vágyait betöltötte. Vörösmarty ezekben foglalta össze e vágyakat: Hitem szerint két dolog van, mire mindent tenni beesületünkre válhatik: örökváltság s a népképviselői elemek által megifjított megyék rendezése. E két halálosan sebhető oldalunk van, e két ügy foglalja be az összes nemzetet, hozzá értve az adót, mely nélkül a váltság alig létesíthető. (1846. aug. 21.)

Az 1848-as alkotások megvalósították e két eszmét; meghozták a *partium* rendezését is, melyért Wesselényi szintén egész lélekkel küzdött. A jó hírt sietve írja meg a költő barátjának (1848. jan. 21.-én), kihez egyszercsmind ez volt utolsó levele.

V.

Vörösmartynak többi barátaival váltott levelei néhány irodalmi kérdéstről, munkái kiadásairól és anyagi küzdelmeiről nyújtanak némi adatokat. Különösen Tóth Lőrincz és Bártfay László voltak segítségére ügyeinek intézésében, meg Toldy Ferencz mind hárman régi, igaz barátai.

Mind ezt most csak említve, vegyük szemügyre Vörösmarty levelezésének irodalmi értékét. Azt mondtam ugyan, hogy e levelek tisztán a baráti érzésből fakadtak, nincs is bennük egyetlen vonás sem, mely arra volna számítva, hogy a jövő idők irodalmi remekeket lássanak bennük. A szív diktál e levelekben és a helyzet és körülmény adja a szavakat. Érdemük az őszinteség, nem a gondolatok kiesiszolt kifejezése. Mégis van bennük sok olyan hely, mely mint írói műveket is szépekké, sőt művésziékké teszi őket.

Mikor Vörösmarty Deákkal Zsibóra érkezett, így írta meg nejeének Wesselényivel való találkozását; „*Nem írhatom le, mily fájdalmas öröm volt Wesselényivel találkozásunk. Midőn szavainkról megismert, sokáig némán állt s könnyei hullottak. A könnyű tovább él, mint a szem világa*“ (1845. máj. 8.) A maga egyszerűségében valósággal klasszikus kép ez; méltó a költőhöz. Hasonló hozzá e mondása Deákról: „Ily emberre szükség van a világon, nem csak az országért, hanem azért is, hogy rossz óráinkban meg ne tagadjuk azon állítást, hogy az ember Isten képére alkottatott“ (Wesselényihez 1846. okt. 11.) A költő rajzolja e képet Etelkáról: „Alkony volt, ifjúsága legszebb biborában állott szülei és testvérei körében, hasonlíthatlan szépségű sugár termete nem mutatott földi származásra; mint az örömmek angyala, úgy fogadott tiszta, bútlan tekintetével“ (Stettnerhez 1825. szept. 28.) Mintegy a *Merengőhöz* alap gondolatát fejezik ki e sorok: „Hazám és Ti boldogok lehettek. Én is az lehettem volna; de haj! mely véghetetlen nagy lépés van a lehetéstől az azzá lételig, s mégis hány van, a ki az sem lehetett volna; mert *szívén kívül kereste a boldog ág forrását*“ (Stettnerhez, 1825. nov. 26.)

Néhol a humor esillogását látjuk leveleiben. „Magamról nem írhatok egyebet, írja egy helyen, mint hogy a verseket — és a mi

hihetetlennek látszott — a magyar nemzetet szaporítom. Első fiam ápr. 20.-án, a második ápr. 17.-én született s így egy év alatt ketiő, mi egyébiránt — tisztelet, becsület, de igazság is — fele részben nőm érdeme“. (Wesselényihez 1845. ápr. 23.) „Vedd jó néven, ha félre csapom az Orbán süvegét, s víziszta létemre néha-néha szarvasbakot lövök a bor kontójára. (Stettnerhez, 1825. aug. 2.) Már némi részben a keserű humorhoz közelít, midőn költői hívatásáról ezeket írja: „Az én műzéséskám nem igen pengeti a lantot, meghúzza magát a kályha megett téli bundájában, s a drága időt vagy elkáromkodja, vagy ásít, mint a nyárban legyet fogó kutya. Ki fene szeressen egy ilyen kölletlen teremést? De mégis szeretnem kell őtet; mert mikor a mészáros leüti a marhát, azt mondja mentségül: miért nem lett püspökké! S mit mond a sors, mikor engem inségekkel pofoz? Fél fülle hallottam, de tudom, hogy kapát emlegetett, talán csak a mellett kell vala maradnom. Mit gondolsz Gábor, micsoda paraszt ember lett volna belőlem? Ha a helyett, hogy a földön is angyal után jártam, a legközelebbi kék kötényhez szegődtem volna; a helyett, hogy fejemet rövid s hosszú szótagokon törtem, a fonóban minden főtörés nélkül mesélgettem, vagy a esáli hajszot ordítóztam volna, talán most itt a Duna mellett esibéket árulnék, s jó sorra verném részeg fővel szurtos feleségemet. — — — — De ez magam előtt is igen sanyarú kép; jobb így, mint van; csak az esik sajnosan, hogy mikor kedves felhőn túli világomban örömet repdesnék, megkordúl a gyomor s ily nyomós kérdést tesz boldogtalan előlátással: mit eszünk esztendőre, Marti?“ (Fábiánhoz 1827. febr. 15.)

Vidámabb hang csak ritkán esendül meg Vörösmarty leveleiben. Az igazi boldogságból kevés jutott neki, s mikor boldog volt is, esendesebb természete féket vetett öröme csapongó kitérésének. Levelei között legjobb kedvű az, melyben parádi útját írta le (Fábiánhoz 1829. szept. 17.) Ez egyébként is élénk leírás, melyet az előadás frissége még művészi bbe tesz. Érdekes, hogy Deák Ferencznek is van a gyűjteményben egy levele, mely ilyen élénk leírás. A zalaegerszegi tűzvészt írja le (1826. jul. 29.), mely két óra alatt az egész várost elborította. Egyébként is Deák levelei, mint már említettem, a legszemlemezesebbek az egész gyűjteményben. A legjobb kedvűek azonban Fábiániéi. Ide írok belőlük egy adomát:

„A világosi plébános, mely nagy tisztelőd, — írja 1828. nov. 29-én, — megítélheted e tettéből, melyet tudtadra adni méltónak tartok, hogy Nagy Pálnak is szintoly tisztelője lévén, mihelyt annak képét tőlem megszerezte, azonnal Zalánodból e verset írta alá mottóúl:

Mindene nagy, vasa nagy, dárdája nagy, ő maga is nagy!

s így áll az falán a rámában. Ez nekem úgy megtetszett, hogy én is mindjárt úgy tevék az enyimmel s már követőink ebben kezdenek szaporodni.“

Ha az irodalomtörténet kutatója nem talál is érdekes adatokat Vörösmarty levelezésében, — mindenki élvezettel olvashatja mégis e leveleket, kit Vörösmarty költői génusza megihletett, ki megtanulta nemcsak csodálni a költőt, hanem szeretni is. Levelei fokozni fogják csodálatát és szeretetét, mert látni fogja, hogy Vörösmarty mindég és mindenben valóban nagy.

DR. KISS ERNŐ.